

Ufuk Er

*Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi - Tarih Bölümü Öğrencisi

Giriş

Millî Mücadele'nin önder kadrosundaki ayrışmalar daha Kurtuluş Savaşı yıllarında başlamış, liderin, muhalefeti tasfiyesiyle son bulmuştur. Kurt Kanunu... Kemal Tahir'in söylemiyle *“Kurtlukta düşeni yemek kanundur”* veya Ş. Süreyya Aydemir'e göre *“İhtilallerin değişmez kanunu”*. Nasıl açıklarsak açıklayalım, Georg Büchner'in “Danton'un Ölümü” isimli eserinde Fransız İhtilali'nin ünlü simalarından Danton'a söylediği meşhur sözü ile karşılaşacağız. *“İhtilal Satürn gibidir, kendi evlatlarını yer.”* Türk İnkılâbı'nda da bu süreç yaşanmıştır. Millî mücadele sürecinin sonuna doğru Halide Edip'in Mustafa Kemal Paşa'ya *“İzmir'i aldıktan sonra artık biraz dinlenirsiniz paşam, çok yoruldunuz”* demesi üzerine Gazi'nin cevabı adeta olacakların habercisi gibidir *“Dinlenmek mi? Yunanlılardan sonra birbirimizle kavga edeceğiz, birbirimizi yiyeceğiz”*(1) Tasfiye sürecinin bir parçası ve aracı olan Nutuk'ta ise artık her şeyin sonunda, bu mücadelenin galip gelen tarafı olarak konuşan Mustafa Kemal Paşa, bu durumu şöyle açıklamaktadır: *“Millî Mücadele'ye beraber başlayan yolculardan bazıları ulusal hayatın bugünkü cumhuriyete ve cumhuriyet kanunlarına kadar uzanan gelişmelerinde kendi fikir ve ruh yeteneklerinin kavrayış sınırı bittikçe bana karşı direnişe ve muhalefete geçmişlerdir.”*(2)

Cumhuriyet'in ilanından daha önceki tarihlere kadar götürebileceğimiz önder kadro ve liderin ayrışmasında İzmir suikast girişimi ve yargılamaları bir dönüm noktası, tasfiyelerin de meşruiyet aracı olmuştur. Millî Mücadele'nin önder kadrosu olarak adlandırılan isimlerin (Kâzım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy, Rauf Orbay, Refet Bele) yargılanması ve daha sonra Ankara İstiklal Mahkemesinde “Kara Çete Davası” veya “Siyasi Dava” olarak anılan davada, yurttan kalan İttihat ve Terakki bakiyesinin önde gelen isimlerinin idam cezasına çarptırılması tabiri yerinde ise genç cumhuriyette buz gibi bir hava estirmiştir. Bu dönemde şiddetli inkılâp fırtınaları arasında demokrasi rüzgarlarının kendine yer bulduğu pek söylenemez. Ancak bu durum ulus devletin kurulma aşamasında normal karşılanmalıdır. Burada dikkat çeken nokta ise önder kadronun tasfiyesinin kanlı ve diğer inkılaplara nazaran sert olmamasıdır. Türk İnkılâbını genel yapı itibariyle çok kan dökmeyen bir devrim olarak nitelemek yanlış olmayacaktır. Örneğin Millî Mücadele dönemi ve sonrasındaki İstiklal Mahkemelerinde verilen cezaların çoğu isyanlar ve asker kaçaklarına yöneliktir, savaşı sürdürebilmek amacıyla verilmiştir. Devrim veya rejim karşıtlığı üzerine çok ceza yoktur.(3) Yine aynı şekilde ulus devletin kurulmasından sonra Osmanlı Hanedanının tasfiyesi de kan dökülmeden olmuştur. Hatta istisnai bir durum olsa bile Atatürk'ün sağlığında dahi hanedana mensup bir Hanımsultan olan Emel Hodo'nun Türkiye'de yaşamasına da izin verilmiştir.(4) Bu nedenlerle diğer ihtilaller ve inkılâplarla karşılaştırıldığında Türk İnkılâbı genel yapı itibariyle çok kan dökmeyen bir devrimdir. Bu bağlamda İstiklal Mahkemeleri için iddia edilen on binlerce kişinin idam edildiği bilgisi de yanlıştır. İsyân bölgeleri dahil idam cezasına çarptırılıp infaz edilenlerin sayısı 1500'ü geçmemektedir.(5)

İzmir İstiklal Mahkemesi

İstiklal Mahkemelerini kabaca ikiye ayırmak mümkündür. İlk olarak Millî Mücadele dönemi İstiklal Mahkemeleri ve son olarak ise 1925'te kurulan İstiklal Mahkemeleri. Bu iki mahkeme her ne kadar birbirinin devamı olsalar da bu mahkemeleri ayrı değerlendirmek daha

doğru olacaktır. Son dönem İstiklal Mahkemesi daha çok rejim, devrim karşıtlarını ve Atatürk'e suikast davasını yargılamıştır.(6) Konu bağlamından ayrılmamak adına ve metnin hacmi gereği bu bölümde İstiklal Mahkemelerinin tümüyle bir anlatısından ziyade ikinci dönemde Ankara'da kurulan ve suikast girişimi sonrası İzmir'e gönderilen İstiklal Mahkemesinin tasfiyelerdeki rolüne değinilecektir. Açılan son İstiklal Mahkemesine 7 Mart 1925'te yapılan oylama sonucu başkanlığına Ali Çetinkaya (Kel Ali) getirilmiştir. Başkanın, üyelerden birinin (Kılıç Ali), savcının (Necip Ali) ve yedek üyenin adınının Ali olması nedeniyle de halk arasında "Dört Aliler Mahkemesi" olarak bilinmektedir.(7) Bu mahkeme, İzmir suikast girişiminin ortaya çıkması ile beraber 17 Haziran 1926'da Ankara'dan İzmir'e gönderilmiştir. Son dönem İstiklal Mahkemelerinin Kurulmasında 1924 Anayasasının engelleyici bir hükmünün olmaması çok etkilidir. Örneğin Türk tarihinin ilk anayasası olan Kanun-ı Esasi'nin 89. Maddesi olağanüstü yetkilere sahip mahkemelerin kurulmasına izin vermezken(8) 1924 Anayasasına böyle bir hüküm alınmamıştır ve böyle bir hükmün anayasaya eklenmesi konusunda kanun teklifi de reddedilmiştir.(9) Böylelikle daha anayasa hazırlanırken İstiklal Mahkemelerinin kurulmasının önündeki engeller kaldırılmıştır.

İstiklal Mahkemelerinin hukuki statüsü, bir hukuk mahkemesi olup olmadığı, ne derece adil ve tarafsız olduğu sürekli tartışılmıştır. Mahkemenin özellikle yargılamalarda vicdanî hüküm vermesi(10) ve uygulamalarındaki keyfiyet(11) bu tartışmalara neden olmuştur. İlk dönem İstiklal Mahkemelerinin savcısı Süreyya Bey, amaçları doğrultusunda kanunun üstüne çıktıklarını açık sözlülükle dile getirmişti. Bu adeta rejim neyi isterse mahkemenin onu yaptığının itirafı gibidir. Doktor Nazım'ın yargılaması sırasında da mahkeme başkanı Ali Çetinkaya'nın CHF umdeleri için bizim umdeler demesi Halk Fırkası'nın bir sözcüsü gibi davrandığına işaretler. Bunun yanı sıra kanunda engelleyici bir hüküm olmamasına rağmen İzmir suikastı davasında avukat tutmak isteyen Şükrü Bey'e "*İstiklal Mahkemesi dava vekillerinin cambazlığına gelmez*" diye cevap verilmiştir. İstiklal mahkemelerinde tek bir istisna hariç kimse avukat tutamamıştır.(12) Bu durumlar tarafsızlık ve hukuka uygunluk tartışmalarında önemli bir yer tutmaktadır. Mahkemelere, rejimin sıkı bir savunucusu olarak bilinen Falih Rıfkı bile tepki göstermiştir. Duruşma sırasında Cavid Bey'e büyük hakaretler eden mahkeme başkanı Ali Bey'i "*Adalet mahkemesi sadece adaleti, rejim mahkemesi sadece rejimi düşünür. İkisini de anlıyorum. Ali Bey'in ne yapmak istediğini anlamıyorum.*"(13) Diyerek, Mustafa Kemal Paşa'ya şikâyet etmiştir. Bu yönleriyle ve verilen kararların temyizi olmaması nedeniyle diğer bir devrim mahkemesi olan, Robespierre döneminin "Loi de La Surete" mahkemeleri ile karşılaştırılmış, bu mahkemelerin yarattığı korku ve dehşeti uyandırdığı söylenmiştir.(14) Bunun yanı sıra bu korku, yanında itibarı da getirmiştir. H. Veldet Velidedeoğlu'na göre bir dönem İstiklal Mahkemesi Başkanı'nın nüfuz ve otoritesi Başbakan İsmet Paşa'dan bile daha fazladır.(15) Ali Fuat Cebesoy ise İstiklal Mahkemeleri'nin en büyük icraatının muhalefeti ortadan kaldırmak olduğunu ifade etmektedir.(16)

İzmir'deki İstiklal Mahkemesi(17)

Paşaların Tutuklanması ve İsmet Paşa

Suikast davasında, İstiklal Mahkemelerinin tasfiye için önemli bir araç olduğu rahatlıkla söylenebilir. Mahkemenin muhalefeti susturma icraatını İzmir Suikast Girişimi bağlamında incelediğimizde görüyoruz ki mahkeme, göreve gelir gelmez hatta daha İzmir'e gitmeden önce herhangi bir belge, kanıt vs. görmeden tüm Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası azalarının tutuklanmasını talep etmiştir.(18) TCF üyelerinin tutuklanması emri Ankara'ya gidince Kazım Karabekir'in tutuklanması için polisler, "İsmet Paşa sizi görmek istiyor" bahanesi ile evinden aldıklarında Karabekir ajandasına şöyle yazmıştır. *"Polis Müdürü Dilaver eve geldi. İsmet Paşa benimle görüşmek istiyormuş. Hazırlandım, 12.30'da giderken yolda iki otomobil ile müteakiben karşılaştık. İkincisinde bir polis vardı. Ne istediğini sordum: İsmet Paşa, ihtiyaç kalmadı, rahatsız olmasınlar demiş! Döndüm, eve geldim."*(19) Görüldüğü üzere İsmet Paşa, Karabekir'in tutuklanma haberini aldığı anda araya girmiş ve serbest bıraktırmıştır. Anılarında ise TCF liderlerinin bu olaylarla ilgisi olmadığını düşündüğünü hatta bu tutuklamaların bir fırsat olarak kullanılmasından çekindiğini belirtmiştir.(20) Kılıç Ali, bu serbest bıraktırmının üzerine mahkemeye engel olduğu gerekçesiyle İsmet Paşa'nın da tutuklanmasına karar verdiklerini yazmış,(21) İsmet Paşa ise hatıralarında bunu yalanlamıştır.(22) Ancak İsmet Paşa ile İstiklal Mahkemesi arasında bir husumet olduğu çok açıktır. Bu husumete, tutuklama kararının sebep olduğu da muhtemeldir. Mustafa Kemal ise bu husumetin giderilmesi için, İsmet Paşa İzmir'e geldiğinde mahkeme heyetini İsmet Paşa'yı karşılamaya göndermiştir. İhtimaldir ki İsmet Paşa yıllar sonra anılarını yazdığı anda, dönemin başvekili olarak kendisinin bile tutuklanmak istendiğini kabullenememiş ve tutuklama hadisesini yalanlamıştır.

Karabekir'in serbest bırakıldığını Recep Peker'den öğrenen Mustafa Kemal Paşa, Karabekir'in tekrar tutuklanması için İsmet Paşa'ya telgrafında, suikastın kişisel değil siyasi olduğunu, basit bir suikast olmadığını, Ankara'da hükumete karşı da bir hareket olabileceği nedeniyle kendisinin de teyakuzda olmasını gerektiği söyleyerek ikna etmeye çalışmıştır. Telgraflarından anlaşıldığı üzere Mustafa Kemal Paşa'ya göre bu suikast, birkaç kişinin eseri değil İttihatçılar ile TCF paşalarının ortak hareketidir. Telgrafında, eğer olur da paşaların suçsuz olduğu ispat edilse bile haksız yere tutuklanmalarından dolayı oluşacak ağır neticeleri

de önemli görmediğini söylemektedir ve tutuklamaların zaruri olduğunu, Karabekir'in de istisnai olamayacağını belirtmiştir.(23) Bu noktadan, Gazi'nin ortaya çıkan fırsatı iyi kullanmak istediği ve muhalefetin tasfiyesine kararlı olduğu sonucu çıkarılabilir. İsmet Paşa ise olağan tutumu ile olaylara daha serin kanlı yaklaşmaktadır. Gazi'nin onu ikna etmeye çalışan telgrafına verdiği yanıtta “*Terakkiperverlerin hepsinin tutuklanması davamıza ve size zarar verecektir.*”, “*Tutuklamaları ilk anda bu kadar genişletmek suikast haberinin çevrenize topladığı bütün sevgi ve içtenliği yok etmenize yol açar.*” demiştir ve tutuklamalardan vazgeçilmesini istemiştir.(24) İsmet Paşa, TCF liderlerinin daha çok siyasi amaçla tutuklandıklarını bilmektedir ve özellikle eski arkadaşı Karabekir'i olası bir hazin sondan kurtarmak istemiştir. Yıllar sonra Kazım Karabekir'in kızı Hayat Karabekir'e de bunu söyleyecektir; “*İzmir'de suçsuz olduğuna inandığımı, beraatı için ne kadar çok uğraştığımı Karabekir de bilirdi.*”(25)

Ali Fuat (Cebesoy) Paşa ve Kâzım (Karabekir) Paşa, Mahkemeye Gidiyor (Temmuz, 1926)

Mustafa Kemal Paşa, olayları yerinde görsün ve ikna olsun hem de İstiklal Mahkemesi ile arasındaki husumet son bulsun diye İsmet Paşa'yı İzmir'e çağırmıştır. İsmet Paşa, İzmir'e gittikten sonraki misyonunu mümkün olduğu kadar fazla arkadaş kurtarmak olarak tanımlamıştır.(26) Hatıralarında, İzmir'e gidince Mustafa Kemal Paşa'dan TCF liderlerinin adaletli yargılanmasını, yargının bir amaç uğruna hareket etmemesini istediğini ve bu konuda anlaşacağını belirtiyor.(27) İsmet Paşa'nın bu tutumu daha vahim sonuçların önüne geçtiği çok açıktır. İsmet Paşa, İzmir'e gittikten sonra Mustafa Kemal Paşa'nın ve İstiklal Mahkemesinin kararlarına çok fazla karşı çıkmamıştır. Olayları yerinde gördükten ve suikast teşebbüsünde yakalanan Ziya Hurşid ile görüştüğünden sonra, suikastın ciddi bir durum teşkil ettiğine ikna olmuş görünmektedir. Ancak bir nevi uyum sağlama olarak tanımlanabilecek bu davranışı sadece basit bir ikna olmaya bağlayamayız. İsmet Paşa hatıralarında bahsettiği anlaşmayı yaptıktan sonra ve dahi paşaları güvence altına aldıktan sonra Anadolu Ajansı'na suikastı kınayan, İstiklal Mahkemelerini öven ve Büyük Millet Meclisi kürsüsünde fikir mücadelesi yapmaktan zevk aldığı mebus arkadaşlarının böyle bir işe adlarının karışmasından ötürü kalbinin titrediğini belirten bir açıklama yapmıştır.(28) Anlaşıyor ki istediğini alan ve arkadaşlarını kurtaran İsmet Paşa, artık sürece çok fazla müdahil olmamayı tercih etmiştir.

Bu sırada çoktan tutuklanmış olan Kazım Karabekir, trenle İzmir'e götürülürken ve İzmir'de karakoldayken durumunu anlatan şu şiiri yazmıştı:

Tam yüz kişiyle sarılmıştı evim / Suç neymiş henüz yoktu haberim / Jandarmalar, memurlar, kamyonlar, polisler / Etrafı sarmışlar köşkümü gözlerler / Nihayet aldılar köşkümden bir sabah erken / İki kere yapıldı bu merasim iki gün arayla bana / Acısını sormalı köşkte ağlayana / Gidiyor İstiklal Harbini kuran, özel törenle / İzmir İstiklal Mahkemesi'ne bir çift polisle...

Yerim İzmir polis dairesi / her odada bir tutuklu, her kapıda çift polis / Etrafa da süngüler dizilmiş / Odam pek loş ve bana bomboş / Bir hasta yatağı bir demir sedye / Bilmem hangi hastaneden hediye / Bu ikrama çok şaşmışım / Çünkü Ankara polisinde yerde yatmışım.(29)

Ankara'da tutuklandığında ilk geceyi yerde yattıktan sonra valiye haber gönderip iyi bir oda istemiştir; *"Bir kumandana karşı bu vaziyet ayıptır."* İzmir'e getirildiğinde de yeni bir oda ve tarih kitabı istemiştir. Burada daha rahat olduğunu ve günlerinin tarih okumakla geçtiğini günlüğünde belirtmiştir.(30) Ali Fuat Cebesoy ise Kazım Karabekir'e nazaran daha iyi şartlarda tutuklanmıştır. Tevkif edildikten sonra Gülcemal Vapuru ile İzmir'e götürülmüştür. Anılarında ilk olarak polis müdürü Ekrem Bey'in suallerinden ve davranışlarından rahatsız olduğunu belirtse de Gülcemal Vapuruna giderken ve vapurdaki muamelenin kendisini rahatsız etmediğini söyler.(31) Rauf Bey ise suikastın ortaya çıkmasından 1 ay önce tedavi için Viyana yakınlarındaki bir kaplıcaya gitmiştir, bu nedenle tutuklanamamıştır. Hatıralarında, Adnan Adıvar ve Halide Edip Adıvar'ı ziyaret için gittiği Londra'da büyükelçilik vasıtası ile suikast haberini ve 10 yıl mahkûm edildiği haberini aldığını aktarır.(32) Rauf Orbay'ın tertipten 1 ay önce yurtdışına çıkması İstiklal Mahkemesinin kullanacağı en temel argümanlar biri olacaktır.

Paşalar Yargılanıyor: "Hükümet Fırkası Muhakeme Ediyor, Muhaliflerin Mücrimini Seçiyor"

Kazım Karabekir, durumu başlıktaki şiirle ifade etmişti. Gerçekten de Ali Bey'in Karabekir'e soruları neden muhalefet ettiği ile ilgilidir, suikastla ilgili soruları çok daha sonra sormuştur. Bu durum, davanın bir muhalefeti yargılama davasına döndüğü izlenimi vermiştir. Hatta mahkeme başkanı olarak, Ali Bey kendince muhalefet partisine ihtiyaç olmadığı ve memleketin partilere tahammülü olmadığı yorumunu yapmıştır.(33) Karabekir, neden muhalefete geçtiğine dair uzun bir konuşma yaptıktan sonra ilk ayrılığın Lozan görüşmeleri sırasında Rauf Bey ile İsmet Paşa arasında olduğunu belirtmiştir.

Burada belirtmekte fayda var, Karabekir Paşa'nın kızı Hayat Karabekir, babasının İzmir'e getirildikten sonra tahta kuruları içerisinde yerde yatırıldığını, pencerelerinin zorla kapatıldığını, mahkemeye çıkana kadar bu durumun böyle devam ettiğini belirtmektedir(34) Bu bilginin doğruluğu şüphelidir ve alenen Kazım Karabekir'in kendi beyanları ile çelişmektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi Karabekir sadece Ankara polisinde bir gece yerde yattığını ve daha sonra durumun düzeltildiğini ve İzmir'e geldikten sonra ise günlerinin rahat ve kitap okuyarak geçtiğini günlüklerinde belirtmektedir. Dolayısıyla Hayat Karabekir'in ifadeleri yanlıştır. Aynı görüşmede Hayat Karabekir, duruşma sırasında mahkemenin subaylar ile dolu olduğunu, mahkeme başkanın sözünü dinlemeyip Kazım Karabekir'in sözünü dinlediklerini, uçakların yakından uçup "Karabekir Suçsuz" diye kâğıt attıklarını belirtmektedir. Kazım Karabekir'in damadı Faruk Özerengil ise olayı daha da ileriye götürerek aksi bir karar çıkması durumunda subayların mahkeme heyetini vuracaklarını bile iddia etmiştir.(35) Bu söylemler rivayetten öteye gitmemektedir, çünkü o sırada mahkemeyi takip eden Fahrettin Altay Paşa anılarında böyle bir durumun yakınından bile geçen bir olay aktarmaz, aksine paşaların mahkemedeki durumunu acıklı bir manzara olarak tanımlar.(36)

Aynı şekilde Kılıç Ali de böyle bir durumdan hiç bahsetmez. O sırada Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa da İzmir’de bulunanlar arasındadır. Bu kadar önemli ve korkulan bir mahkemeye karşı ve o komuta kademesi varken ve Gazi Paşa’nın mahkemeyi takip ettiği biliniyorken, subayların böyle fevri hareketlere cüret edebilecekleri pek mümkün gözükmemektedir.

İzmir Suikasti Duruşmaları Sırasında İstiklal Mahkemesi (1926).

1- Refet (Bele) Paşa, 2- Kazım (Karabekir) Paşa, 3- Cafer (Tayyar) Paşa, 4- Ali Fuat (Cebesoy) Paşa, 5- Maliye Nazırı Cavid Bey, 6- Sabit Bey

Mahkeme savcısı, suikastın asıl faileri dışında kalan paşalar ve tanıklar için ek bir iddianame hazırlamıştı. Burada amaç muhalefet ile suikast tertibi arasında bir bağlantı kurmaktır. Ancak suikastın gerçek zanlısı Ziya Hurşit suikast planı ve tertibi ile paşaların kesinlikle bir alakası olmadığı söylemiştir. Böylelikle iddia makamı muhalefeti susturmak için ana dayanağından yoksun kalmıştır.(37) Aynı şekilde Karabekir de bütün bu suçlamaları reddetmiş ve hükümeti de muhalefeti toptan silmeye girişme çabası nedeniyle eleştirmiştir. Ali Fuat Cebesoy’un yargısı Karabekir’ininki kadar uzun sürmemiştir ve nispeten daha ılımlı bir tutum vardır.(38) Tasfiyeler açısından dikkate değer nokta ise Rauf Orbay’ın gıyaben yargılanmasıdır. Tutuklananların çoğu aktif olarak mebusluk yapmaktaydılar. Dokunulmazlıkları nedeniyle tutuklanamamaları gerekmekteydi. Ancak mahkeme suçüstü yakalanıldığı gerekçesiyle dokunulmazlığı olan mebusları ve paşaları tutukladı. Rauf Orbay hatıralarında bu konu hakkında önemli bir noktaya dikkat çeker; eğer bu tutuklamalar iddia edildiği gibi suçüstü yapılıysaydı, suçüstü kavramı gereği yakalananların beraat etmeleri imkansızdı. Bu durumu Rauf Bey, açıkça mahkemenin anayasayı çiğnemesi olarak yorumlamıştır.(39) Gıyabında yapılan yargı sonucu kendisine 10 yıl hüküm verildi. Bunun üzerine Londra’dan meclis başkanı Kazım Özalp’e gönderdiği mektuplarda İstiklal Mahkemesi’nde kendisinin siyasi hasımlarına yargılatıldığından ötürü tepki göstermektedir ve yapılan suçlamaların hiç birisini kabul etmemektedir.(40) Mahkeme, hükmü Faik Günday’ın ifşaatından yola çıkarak daha önce Ankara’da yapılması planlanan suikastı bildiği halde kendi çabaları ile önlemeye çalışması ve hükümete haber vermemesi, İzmir suikast girişimi hakkında da bilgi sahibi olduğu ve bu nedenle yurtdışına çıktığı gerekçeleri ile verdi. Paşalar ise beraat ettiler. İsmet

Paşa'nın hatıralarında; Mahkeme sonunda Kılıç Ali, Karabekir'e "*İsmet Paşa'ya dua edin*" dediği, Karabekir'in ise "*Eee eski arkadaşımız tabii*" şeklinde cevap verdiği söylenir.(41) Daha sonra Ali Fuat Paşa da olayı kendi açısından değerlendirip Atatürk'ün, paşaları onun hatırına affettiğini yazacaktır.(42)

İstiklal Mahkemelerinin son büyük icraatı suikast ve ittihatçılar davası olmuştur. Bu noktadan sonra İstiklal Mahkemelerine gerek duyulmamıştır. Süresi uzatılmayan mahkeme 7 Mart 1927'de fiilen, 4 Mayıs 1949'da da kanunen kaldırılmıştır. Mustafa Kemal Paşa Nutuk'ta İstiklal Mahkemelerini, kanunun üstüne çıkmak için kullanmadıklarını, inkılapların yerleşmesi için kullanıldığını ve zamanı gelince de kaldırdıklarını adeta gururlu bir şekilde söyler.(43) Mete Tunçay bunu Robespierre'in "*Özgürlüksüzlüğe karşı özgürlüğün tiranlığı!*" yaklaşımına benzetmiştir.(44)

Muhalefet Siyasetten Siliniyor: Kamuoyu ve Manzara-i Umumiye

Suikast davasından sonra Takrir-i Sükûn kanununun da tesiri ile adeta muhalefet ortadan kaybolmuştur. Muhalif paşalar siyaset sahnesinden silinmişlerdir. Ankara'daki siyasi dava sonrası ise "*İttihatçılar ile inkılapçıların kavgası*" son bulmuş, galibi belli olmuş, geriye kalan İTC bakiyesi ise aynı TCF paşaları gibi politikadan uzak kalmıştır. Bu sürecin Mustafa Kemal Paşa'ya mutlak bir güç sağladığı rahatlıkla söylenebilir. Aynı zamanda değişen kamuoyu, halkı ülke sorunlarından da uzaklaştırmıştır. Suikast tertibi ortaya çıkınca büyük galeyana sebep olmuş, halk Mustafa Kemal'in İzmir'de kaldığı otelin önünde sevgi gösterilerinde bulunmuştur.(45) Gazeteler bu noktada yargılananlara karşı inanılmaz bir negatif kamuoyu, Gazi'ye karşı da büyük bir sempati yaratmışlardır. Bu durumda muhalif gazetelerin 1925 yılında Takrir-i Sükûn ile kapatılması ve sadece rejim yanlısı gazetelerin kalması etkilidir. Oluşan etkiyi siyasi mizah ve karikatürlerde de görmekteyiz.(46)

(Millet: El Uzatanların Başını Ezerim) Suikast Davasından Sonra Yayınlanan Karikatür

Mustafa Kemal Paşa'nın suikast konusundaki açıklamalarında ise ortak bir nokta dikkat çekmektedir. Suikast ile ilgili bütün açıklamalarda bu suikastın sadece kendisine değil Türkiye Cumhuriyeti'ne ve devrimlere karşı yapılmış olduğunu vurgulamaktadır.(47) "*Benim*

naçiz vücudum bir gün elbet toprak olacaktır...” şeklinde başlayan meşhur sözü de 19 Haziran 1926’da suikast girişimi hakkındaki konuşmasında söylemiştir.(48)

Takriri Sükûn’un süresi dolduğunda Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Paşa, bu kanunun devrimlerin yapılmasındaki faydasının büyük olduğunu söylüyordu. İsmet Paşa, kanunun 2 yıl daha uzatılması teklifini meclise sunduğunda hiç tartışılmadan oylanıp kabul edilmiştir. Mahmut Goloğlu, bu durumu mebusların pasif direnişi olarak yorumlar. Bu durum 3. Meclis’in açılmasına kadar böyle devam etti. 1927 yılı haziran ayında hiç görüşülmeden 100 kanun çıkarıldı.(49) Tasfiye hareketinin yarattığı hoşnutsuzluk ve ilgisizlik veya belki de küskünlük mecliste soğuk rüzgarların esmesine neden olmuştur. Bu hava içerisinde 3. Meclis’in seçim hazırlıkları başladı. Gazi seçim için bir bildiri yayınladı bu bildiri, seçmenleri CHF altına toplamayı amaçlayan bir bildiridir. CHF’nin milli mücadelenin bir parçası olduğunu vurguluyor ve kendi partisi olduğuna dikkat çekerek çalışmalarını övüyordu. Aynı şekilde Cumhuriyet’in sadece CHF ile güvende olacağından söz ediyordu.(50) Bu bağlamda duruşmalar sırasındaki Kılıç Ali’nin sözünü hatırlayalım *“Memleketin partilere tahammülü yoktur.”* Gerçekten de şiddetli devrim fırtınaları arasında başka bir partiye tahammül pek söz konusu değildir. Bu bildiriyle Gazi’nin amacını “pasif direnişi” ve oluşan negatif havayı sonlandırmak, meclis içerisinde muhalefete son vermek olarak görebiliriz. Burada Mustafa Kemal Paşa’nın siyasi iktidarının sarsılmaz bir şekilde sağlamlaştığını görüyoruz. Öyle ki Üçüncü Meclis açılmadan önce CHF, tüzük değişikliği yaparak büyük divanın milletvekillerini seçme yetkisini Mustafa Kemal Paşa’nın tek seçiciliğine devretmiştir.(51) Üçüncü meclis açıldığında CHF 316 Milletvekili ile tek parti haline geldi. Ne Birinci Meclis’teki muhalefetten ne de eski TCF üyelerinden kimse meclise seçilemedi. Ali Fuat Paşa, bu durumu dikta rejimi şeklinde yorumlar.(52) Ancak görünen o ki mecliste Gazi’nin istediği gibi bir tablo oluşmuştur. Bu süreçler içerisinde askerlikten emekli olan paşalar siyasi hayattan da emekli edildiler. İktidar mücadelesinde de rakipsiz kalınması ile birlikte artık bir tek adam rejiminden bahsetmek yanlış olmayacaktır.

Muhalefet Tarihten Siliniyor: Resmi Tarih ve Tasfiye Aracı Olarak Nutuk

Muhalefetin siyasetten el çektirilmesi gibi Millî Mücadele’nin önde gelen komutanları da adeta tarih sahnesinden silinmişlerdir. Bu noktada Ortodoks Türk tarih yazımının veya resmi tarihin artık ortaya çıktığı görmekteyiz. 1924’e kadar olan ve Millî Mücadele’yi anlatan ders kitaplarında önder kadroya (Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy, Refet Bele, Rauf Orbay) büyük önem ve rol verilirken artık 1926’dan sonra yazılan ders kitaplarında bu komutanların isimlerinin geçmediği görmekteyiz.(53) Bu komutanların ismi yavaş yavaş silinirken üç ismin ders kitaplarında ön plana çıkarıldığını görmekteyiz; Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa, Fevzi Paşa. İsmet Paşa’nın ismi 1924’e kadar olan kitaplarda çok geçmezken daha sonradan İnönü Kahramanı olarak bahsedilecek, Mustafa Kemal Paşa’ya geriye dönük olarak da rol vermeye başlanacak, Çanakkale’deki ve 2. Meşrutiyetteki önemine vurgu yapılacaktır.(54)

Tarihten silinme ve tasfiyelerin son noktası Nutuk, adeta bitirici bir hamle olarak karşımıza çıkmaktadır. Nutuk ile birlikte artık erken cumhuriyete ve siyasi mücadeleye bakış, liderin istediği bakış açısından sağlanmıştır. Ortodoks Türk tarih yazımının en belirgin dayanağı Nutuk, 20 Ekim 1927 tarihinde okunduktan sonra, o tarihten günümüze kadar Türk İnkılap tarihi yazımı genellikle Nutuk eksenli olmuştur. Daha Nutuk okunmadan önce Mart 1926’da Mustafa Kemal’in anılarını Milliyet gazetesinde yayınlamaya başlaması girişilecek tasfiye hareketine kamuoyunun hazırlanması olarak yorumlanmıştır.(55) Nutuk da bu bağlamda tasfiye hareketinden sonra, tasfiyelerin ve muhaliflere karşı olan tutumun haklı çıkartılması ve meşru gösterilmesi konusunda büyük rol oynamaktadır. Lord Kinross, Nutuk’u, Rauf

Örneğin Kazım Karabekir'den sadece “Mustafa Kemal, Karabekir Paşa'yı şark cephesi kumandanlığa tayin etti” şeklinde bahsetmektedir. Aynı zamanda TCF'lilerin suikastçıları barındırdığı, amaçlarının cumhuriyeti yıkarak yerine saltanatı geri getirmek olduğu ve bu çetenin başının Rauf Orbay olduğu yazılmıştır.(64) Anlıyoruz ki özellikle Nutuk ile birlikte, yıllardır süren siyasi rekabetin unsurları tarih sahnesinden artık tamamen silinmiştir. Nutuk bu işlevi nedeniyle Kemalist devrimler arasında sayılabilir.(65)

Tasfiyelerin sonrası

Tasfiye edilen siyasi elit içinde Ali Fuat Cebesoy diğer komutanlardan farklı bir yere sahiptir. Suikast davasından sadece 8 ay sonra Mustafa Kemal Paşa ile iletişim kurmuştur.(66) 1933 yılında ise CHP listesinden Konya Milletvekili olmuştur. Kuşkusuz bu durumda Ali Fuat Cebesoy'un, Mustafa Kemal'in Selanik'ten çok eski bir arkadaşı olmasının etkisi çok büyüktür. Sonuç olarak Ali Fuat Paşa'nın annesinin suikast davasından önce verdiği metanet doğru çıkacaktır. “*Harbiye sınıflarından beri kendisini tanıdığım arkadaşın Mustafa Kemal'den sana hiçbir vakit fenalık gelmeyecektir, Müsterih ol.*”(67) Atatürk'ün sağlığında Atatürk ile arasını düzeltilmiş olan bir diğer isim ise Refet Bele'dir. 1935 yılında Atatürk'ün desteği ile İstanbul milletvekili olmuştur. Bu simalar içinde tarih karşısında en sessiz isim Refet Bele'dir bir hatıra veya söylemler arkasında bırakmamıştır. Rauf Orbay ise 1933 yılında cumhuriyetin onuncu yılı sebebiyle çıkarılan af sayesinde 1935 yılında akrabalarının ısrarı sayesinde yurda dönebilmiştir.(68) Yurda döndükten sonra da polis tarafından sürekli kontrol edilmiştir.(69) Kazım Karabekir de Atatürk'ün sağlığında Atatürk ile görüşmemiştir görüşmek için çeşitli denemeler yapılmış ancak başarılı olamamıştır. Tüm bu komutanların ortak bir şikâyeti vardır; Atatürk'ün çevresi. Atatürk son günlerinde Karabekir ile görüşecekken çevresinin bunu Karabekir'e anlatmadığı söylenir.(70) Aynı şekilde Rauf Orbay yurda döndükten sonra Atatürk'ün isteği üzerine Orbay'ı Çankaya'ya çağıran Ali Fuat Cebesoy “*Kendisi ile görüşmek istememe rağmen bu işe de etrafındakiler bir oyun yapmasından korkarım.*” Cevabını vermiştir. Rauf Orbay Milletvekilliği teklifini reddetmiş, kendisine verilen cezanın affedilmesini değil tekrar yargılama yapılarak suçsuz bulunmasını istemiştir.(71) Ali Fuat Cebesoy'da Atatürk'ün son günlerinde kendisi ile görüşmek için neredeyse her gün saraya gittiğini ancak yaverlerin çeşitli sebeplerle kendisini Atatürk ile görüştürmediklerini, hatta Atatürk'ün de kendisini görmek istediğini kendisine iletmedikleri için bunları yapanlara lanetle hatıralarını bitirir.

Sonuç

Suikast davaları üzerine birçok tartışma yaşanmıştır. Özellikle tüm bu sürecin komplo olduğu, hükümet ve Mustafa Kemal tarafından muhalefeti tasfiye için düzenlendiği iddia edilmiştir. İzmir İstiklal Mahkemesinde sanıkların açıklamaları ve Faik Günday'ın ifşaatlarından çok net biçimde anlaşılacaktır ki ortada bir suikast girişimi mevcuttur. Bununla Birlikte, daha önceden planlı olan bir mahkemede İsmail Canbolat ve Halis Turgut'un idamları olmaması gerekir. Çünkü ilk olarak 10 yıl ceza almışlarken mahkeme arasında yaptıkları itiraz sonucu cezaları idama çevrilmiştir. Planlı bir mahkemede bunların olması pek olası ve akla yatkın değildir. Erik Jan Zürcher suikastın gerçek olduğunu, bir noktadan sonra Atatürk'e suikast planının bildirildiği böylece Atatürk'ün de yapacağı tasfiyeye bir bahane bulduğu yorumunu yapar.(72) Osman Selim Kocahanoğlu ise bu suikast girişiminin her noktası ile gerçek olduğunu, hükümetin bir komploya bulaşmadığını yazar.(73) Bu çalışmanın konusu gereği suikastın bu tip kriminal yönlerine ve olay örgüsüne değinilmemiştir. İzmir Suikast davasının muhalefet üzerindeki etkisi üzerinde durulmuştur. Bunun sonucunda kesin olan nokta şudur ki; Mustafa Kemal Paşa daha Mart 1926'dan itibaren yayımladığı anılarıyla

İTC'nin tasfiyesine zemin hazırlamıştır. Suikast Davaları ise Mustafa Kemal Paşa'ya iktidarı için tehlikeli gördüğü İTC bakiyesini ve yapacağı devrimlerde her zaman kendisine sorun yaratacağını düşündüğü muhalefeti saf dışı bırakma fırsatını vermiştir. Mustafa Kemal Paşa, kendi hareketinin bir nevi İTC'nin devamı olduğunu, Millî Mücadele'deki başarısının kısmen ittihatçılar sayesinde olduğunu biliyordu. Bu nedenle Mustafa Kemal'in liderliği onlar için sorgulanabilirdi ve ittihatçılar her zaman olduğu gibi iktidar hevesindeydiler. İşte bu süreçte Mustafa Kemal Paşa'nın da bertaraf ettiği tehlike budur.⁽⁷⁴⁾ Ancak tüm ittihatçıların tasfiyesinden ziyade potansiyel tehlikeli görülen ittihatçıların tasfiye edildiği yorumu daha gerçekçi olacaktır. Sürecin başından itibaren Mustafa Kemal Paşa'nın muhalif liderlere karşı bir idam hükmü verilmeyeceği bellidir. İsmet Paşa İzmir'e geldikten sonra Atatürk ile yaptığı anlaşmada muhtemeldir ki bu da görüşülmüştür. Fahrettin Altay'a da kinayeli bir şekilde, ağzını aramak için "*Ali Bey bizim paşaları da asacakmış*" dediğinde, Altay'ın cevabı akılcı cevabı "*Siz zaten kararınızı vermişsiniz paşaları astırmayacaksınız*" yönünde olmuştur. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa oldukça lütfkâr bir şekilde "*Pekâlâ Ali Bey ile bir daha görüşelim*" cevabını vermiştir. Buradan anlıyoruz ki Mustafa Kemal Paşa'nın amacı, paşaların onun lütfu sayesinde kurtulduğunun bilinmesidir. Zaten daha sonra da Hasan Rıza Soyak'a "Komutanları vermediğini" söyleyecektir.^[75] Sonuç olarak, Mustafa Kemal Paşa'nın muhalefeti tasfiye için oldukça pragmatik davrandığı yorumu rahatlıkla yapılabilir ve Falih Rıfkı Atay'ın dediği gibi yeni rejim Ankara sehpaları üzerinde tutunmuştur. Takrir-i Sükûn, suikast davaları ve Nutuk ile birlikte bir bütün olarak görebileceğimiz bu süreç Mustafa Kemal Paşa'nın, rakiplerini tasfiyesini, mutlak iktidar gücünü sağlamasını ve Türkiye'de "Tek Adam" rejiminin oluşmasını mümkün kılmıştır.

Dipnot

- (1): Halide Edip Adıvar, **Türk'ün Ateşle İmtihani**, 17. İstanbul: Can Yayınları, 2017, s. 289.
- (2): Kemal Atatürk, **Nutuk**, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2018, s. 11.
- (3): Suat İlhan, **Evrimsen Türk Devrimi**, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, 1998, s. 144.
- (4): Cahide Sınmaz Sönmez, "Sürgünden Vatana: Osmanlı Hanedanının Geri Dönen İlk Üyeleri (1924-1951)", **Tarihin Peşinde**, no. 14 (2014), s. 86-87.
- (5): Ergün Aybars, **İstiklâl Mahkemeleri**, 2. Baskı, İstanbul: Doğan Kitap, 2014, s. 220.
- (6): Gülten Savaşal Savran, "**1926 İzmir Suikastı ve İstiklal Mahkemeleri**", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2006, s. 11.
- (7): Aybars, **İstiklâl Mahkemeleri**, s. 383.
- (8): Şeref Gözübüyük ve Suna Kili, **Türk Anayasa Metinleri**, Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, 1982, s. 38.
- (9): Şeref Gözübüyük ve Zekai Sezgin, **1924 Anayasası Hakkında Meclis Görüşmeleri**, Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, 1957, s. 414.
- (10): Ali Kılıç, **İstiklal Mahkemesi Hatıraları**, İstanbul: Cumhuriyet, 1997, s. 79.
- (11): Yaşar Şahin Anıl, **Mahkeme Tutanaklarına Göre İzmir Suikastı Davası**, İstanbul: Kastaş Yayınevi, 2005, s. 136.
- (12): Mete Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması 1923-1931**, 6. basım İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012, s. 174.
- (13): Falih Rıfkı Atay, **Çankaya: Atatürk'ün Doğumundan Ölümüne Kadar**, İstanbul: Pozitif, 2004, s. 469.
- (14): Yaşar Şahin Anıl, **a.g.e**, s. 106.
- (15): Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, "Ankara İstiklal Mahkemesi", **Cumhuriyet**, (25.03.1973).
- (16): Ali Fuat Cebesoy, **Siyasi Hatıralar**, İstanbul: Temel Yayınları, 2002, C. 2, s. 190.

- (17): Azmi Nihat Erman, **İzmir Suikastı ve İstiklal Mahkemeleri**, İstanbul: Temel Yayınları, 1971.
- (18): *Kılıç*, **İstiklal Mahkemesi Hatıraları**, s. 51.
- (19): Kâzım Karabekir, **Günlükler 1906-1948**, 1. Baskı, İstanbul: YKY, 2009, C. 2., s. 989.
- (20): İsmet İnönü, **Hatıralar**, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2014, s. 474.
- (21): Ali Kılıç, **Atatürk'ün Sırdaşı: Kılıç Ali'nin Anıları**, der. Hulusi Turgut, 19. Basım, İstanbul: Türkiye İş Bankası, 2017, s. 425.
- (22): İnönü, **Hatıralar**, s. 474.
- (23): Osman Selim Kocahanoğlu, **Atatürk'e Kurulan Pusu**, 4. Baskı, İstanbul: Temel Yayınları, 2012, s. 109.
- (24): Uğur Mumcu, **Gazi Paşa'ya Suikast**, 26. Baskı, İstanbul: UM:AG Yayınları, ss. 18-19.
- (25): Uğur Mumcu, **Kazım Karabekir Anlatıyor**, 29. Baskı, Ankara: UM:AG Yayınları, 2018, s. 143.
- (26): Kocahanoğlu, **Atatürk'e Kurulan Pusu**, s. 116.
- (27): İnönü, **Hatıralar**, s. 475.
- (28): Feridun Kandemir, **İzmir Suikastinin İç Yüzü**, 4. Baskı, İstanbul: Ekicigil Yayınları, 1955, C. 1, s. 9.
- (29): Mumcu, **Gazi Paşa'ya Suikast**, s. 26-27.
- (30): Karabekir, **Günlükler 1906-1948**, C. 2., ss. 989-90.
- (31) Cebesoy, **Siyasi Hatıralar**, C. 2, ss. 203-5.
- (32): Rauf Orbay, **Cehennem Değirmeni**, İstanbul: Emre Yayınları, 1993, C. 2, s. 195.
- (33): Mumcu, **Gazi Paşa'ya Suikast**, s. 50.
- (34): Mumcu, **Kazım Karabekir Anlatıyor**, s. 140.
- (35): Osman Selim Kocahanoğlu, **Atatürk-Karabekir Kavgası: Kurtuluş, Kuruluş ve Sonrası**, 3. Baskı İstanbul: Temel Yayınları, 2013, s. 520.
- (36): Fahrettin Altay, **10 Yıl Savaş ve Sonrası**, İstanbul: İnsel Yayınları, 1970, s. 420.
- (37): Hakan Özoğlu, **Cumhuriyetin Kuruluşunda İktidar Kavgası**, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2016, s. 178.
- (38): Kocahanoğlu, **Atatürk'e Kurulan Pusu**, s. 380.
- (39): Orbay, **Cehennem Değirmeni**, C. 2, s. 199.
- (40): Osman Selim Kocahanoğlu, **Atatürk-Rauf Orbay Kavgası**, İstanbul: Temel Yayınları, 2012, ss. 582-96.
- (41): İnönü, **Hatıralar**, s. 475.
- (42): Cebesoy, **Siyasi Hatıralar**, C. 2, s. 234.
- (43): Atatürk, **Nutuk**, s. 541.
- (44): Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması 1923-1931**, s. 186.
- (45): Cemal Avcı, **İzmir Suikastı**, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2010, s. 78.
- (46): "El Uzatanların Başını Ezerim", **Akbaba**, (26.06.1926).
- (47): **T.B.M.M Zabıt Ceridesi**, Devre II, Cilt 27, 01.11.1926, ss. 1-2, Atatürk, **Nutuk**, s. 632
- (48): **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1997, C. 3., s. 199.
- (49): Mahmut Goloğlu, **Devrimler ve Tepkileri**, 4. Basım, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017, s. 245.
- (50): a.g.e., s. 250.
- (51): Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması 1923-1931**, s. 180.
- (52): Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2017, C. 3., s. 285.
- (53): Mehmet Ö. Alkan, "Resmi Tarih Tartışmalarının Neresindeyiz?", **Türkiye'de Akademik Tarihçilik**, ed. Ahmet Şimşek, İstanbul: Kronik Kitap, 2017, s. 85.

- (54): Mehmet Ö. Alkan, “Mustafa Kemal Paşa’nın Bir Lider Olarak İnşası”, **Cumhuriyet Tarihinin Tartışmalı Konuları**, ed. Bülent Bilmez, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013.
- (55): Erik Jan Zürcher, **Millî Mücadelede İttihatçılık**, İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2010, s. 215.
- (56): Lord Kinross, **Atatürk: Bir Milletın Doğuşu**, çev. Necdet Sander, İstanbul: Altın kitaplar, 2018, s. 510.
- (57): **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri**, C. 1., s. 370.
- (58): Atatürk, **Nutuk**, s. 315.
- (59): Andrew Mango, **Atatürk: Modern Türkiye’nin Kurucusu**, çev. Füsun Doruker, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2017, s. 531.
- (60): Atay, **Çankaya**, s. 625.
- (61): İsmet Giritli, “Okunuşunun 75. Yılında Büyük Nutuk”, **Yetmişbeşinci Yılında Büyük Nutuk’u Anlayarak Okumak 17-18 Ekim Ankara Bildirileri**, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2002, s. 6.
- (62): “Bugün Dört Yaşına Giren Cumhuriyet...”, **Karagöz**, (29.10.1927).
- (63): **Tarih IV**, İstanbul: Maarif Vekaleti, 1931, s. 175.
- (64): a.g.e., ss. 192-94.
- (65): Emre Kongar, “Söylev Hangi Koşullar Altında Söylendi”, **Türk Dili (Okunuşunun 50. Yılında. Söylev Özel Sayısı)**, S. 314, 1977, s. 377.
- (66): Cebesoy, **Siyasi Hatıralar**, C. 2, s. 233.
- (67): a.g.e., s. 212.
- (68): Cemil Koçak, **Geçmişiniz İtinayla Temizlenir**, 8. Baskı İstanbul: İletişim, 2015, s. 189.
- (69): Feridun Kandemir, **Hatıraları ve Söyleyemedikleriyle Rauf Orbay**, İstanbul, 1965, s. 152.
- (70): Mumcu, **Kazım Karabekir Anlatıyor**, s. 144.
- (71): Mumcu, **Gazi Paşa’ya Suikast**, s. 91.
- (72): Zürcher, **Millî Mücadelede İttihatçılık**, s. 215.
- (73): Kocahanoğlu, **Atatürk’e Kurulan Pusu**, s. 194.
- (74): Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, 4. Baskı, İstanbul: İletişim, 2017, s. 207.
- (75): Hasan Rıza Soyak, **Atatürk’ten Hatıralar**, C. 1, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1973, s. 375

Kaynakça

Sürelı Yayınlar

Akbaba, 26.06.1926

Karagöz, 29.10.1927

Kitap ve Makaleler

ADIVAR, Halide Edip, *Türk’ün Ateşle İmtihanı*, 17., İstanbul: Can Yayınları, 2017.

ALKAN, Mehmet Ö., “Mustafa Kemal Paşa’nın Bir Lider Olarak İnşası”, *Cumhuriyet Tarihının Tartışmalı Konuları*, ed. Bülent Bilmez, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013.

ALKAN, Mehmet Ö., “Resmi Tarih Tartışmalarının Neresindeyiz?”, *Türkiye’de Akademik Tarihçilik*, ed. Ahmet Şimşek, İstanbul: Kronik Kitap, 2017.

- ALTAY, Fahrettin, *10 Yıl Savaş ve Sonrası*, İstanbul: İnsel Yayınları, 1970.
- ANIL, Yaşar Şahin, *Mahkeme tutanaklarına göre İzmir suikastı Davası*, 1. baskı, İstanbul: Kastaş Yayınevi, 2005.
- ATATÜRK, Kemal, *Nutuk*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2018.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1997.
- ATAY, Falih Rıfkı, *Çankaya*, İstanbul: Pozitif Yayınları, 2004.
- AVCI, Cemal, *İzmir Suikastı*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2010.
- AYBARS, Ergün, *İstiklâl mahkemeleri*, 2. Baskı., İstanbul: Doğan Kitap, 2014.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, *Tek Adam*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2017.
- CEBESÖY, Ali Fuat, *Siyasi Hatıralar*, İstanbul: Temel Yayınları, 2002.
- ERMAN, Azmi Nihat, *İzmir Suikastı ve İstiklal Mahkemeleri*, İstanbul: Temel Yayınları, 1971.
- GİRİTLİ, İsmet, “Okunuşunun 75. Yılında Büyük Nutuk”, *Yetmişbeşinci Yılında Büyük Nutuk'u Anlayarak Okumak 17-18 Ekim Ankara Bildirileri*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2002.
- GOLOĞLU, Mahmut, *Devrimler ve Tepkileri*, 4. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.
- GÖZÜBÜYÜK, Şeref ve KİLİ, Suna, *Türk Anayasa Metinleri*, 2. Baskı., Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1982.
- GÖZÜBÜYÜK, Şeref ve SEZGİN, Zekai, *1924 Anayasası Hakkında Meclis Görüşmeleri*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1957.
- İLHAN, Suat, *Evrimsen Türk devrimi*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, 1998.
- İNÖNÜ, İsmet, *Hatıralar*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2014.
- KANDEMİR, Feridun, *Hatıraları ve Söyleyemedikleriyle Rauf Orbay*, İstanbul, 1965.
- KANDEMİR, Feridun, *İzmir Suikastının İç Yüzü*, 4. Baskı., İstanbul: Ekicigil Yayınları, 1955.
- KARABEKİR, Kâzım, *Günlükler 1906-1948*, 1. Baskı, İstanbul: YKY, 2009.
- KILIÇ, Ali, *Atatürk'ün Sırdaşı: Kılıç Ali'nin Anıları*, der. Hulusi Turgut, 19. basım, İstanbul: Türkiye İş Bankası, 2017.
- KILIÇ, Ali, *İstiklal Mahkemesi Hatıraları*, İstanbul: Cumhuriyet, 1997.
- KINROSS, Lord, *Atatürk: Bir Milleti Doğuşu*, çev. Necdet Sander, İstanbul: Altın kitaplar, 2018.
- KOCAHANOĞLU, Osman Selim, *Atatürk-Rauf Orbay Kavgası*, İstanbul: Temel Yayınları, 2012.
- KOCAHANOĞLU, Osman Selim, *Atatürk'e Kurulan Pusu*, 4. Baskı, İstanbul: Temel Yayınları, 2012.
- KOCAHANOĞLU, Osman Selim, *Atatürk-Karabekir Kavgası: Kurtuluş, Kuruluş ve Sonrası*, 3. Baskı, İstanbul: Temel Yayınları, 2013.
- KOÇAK, Cemil, *Geçmişiniz İtinayla Temizlenir*, 8. Baskı, İstanbul: İletişim, 2015.
- KONGAR, Emre, “Söylev Hangi Koşullar Altında Söylendi”, *Türk Dili (Okunuşunun 50. Yılında Söylev Özel Sayısı)*, S. 314 (1977).
- MANGO, Andrew, *Atatürk: Modern Türkiye'nin Kurucusu*, çev. Füsun Doruker, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2017.
- MUMCU, Uğur, *Gazi Paşa'ya Suikast*, 26. Baskı., İstanbul: UM:AG Yayınları, 2018.
- MUMCU, Uğur, *Kazım Karabekir Anlatıyor*, 29. Baskı., Ankara: UM:AG Yayınları, 2018.
- ORBAY, Rauf, *Cehennem Değirmeni*, İstanbul: Emre Yayınları, 1993.
- ÖZOĞLU, Hakan, *Cumhuriyetin Kuruluşunda İktidar Kavgası*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2016.
- SAVAŞAL SAVRAN, Gülten, *1926 İzmir Suikastı ve İstiklal Mahkemeleri*, İzmir: Dokuz

Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2006.

SINMAZ SÖNMEZ, Cahide, “Sürgünden Vataana: Osmanlı Hanedanının Geri Döner İlk Üyeleri (1924-1951)”, *Tarihin Peşinde*, ss. 83-118

Tarih IV, İstanbul: Maarif Vekaleti, 1931

TUNÇAY, Mete, *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek-Parti Yönetimi’nin Kurulması 1923-1931*, 6. Basım, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012.

VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet, “Ankara İstiklal Mahkemesi”, *Cumhuriyet*, 25.03.1973

ZÜRCHER, Erik Jan, *Millî Mücadelede İttihatçılık*, İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2010.

ZÜRCHER, Erik Jan, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, 4. Baskı, İstanbul: İletişim, 2017.